

CZERKAWSKI JAN – historyk filozofii, ur. 24 VI 1939 w Kaliszu, zm. 10 I 2007 w Lublinie.

Studia rozpoczął w 1957 w Wyższym Seminarium Duchownym we Włocławku. Po dwóch latach przeniósł się na Wydział Filozofii Chrześcijańskiej KUL, gdzie w 1963 uzyskał magisterium z filozofii na podstawie pracy *E. Gilsona koncepcja historii filozofii* i gdzie został zatrudniony. Doktorat obronił w 1968 na podstawie dysertacji *H. Rosseliego renesansowa próba odnowienia filozofii* napisanej pod kierunkiem S. Swieżawskiego. Prowadził badania nad pol. filozofią XV- i XVI-wiecznego platonizmu i arystotelizmu, rozszerzając stopniowo zainteresowania o pol. filozofów XVII-wiecznych. Habilitację uzyskał w 1976 na podstawie rozprawy *Z badań nad filozofią polską XVI i XVII wieku* oraz całego dorobku naukowego.

W 1976 objął Katedrę Historii Filozofii Średniowiecznej i Nowożytnej, przemianowaną później na Katedrę Historii Filozofii Nowożytnej i Współczesnej. W 1980 został kierownikiem Zakładu Historii Filozofii i prodziekanem Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej. Kolejnym przedmiotem zainteresowania Cz. stała filozofia europejska, zwł. franc. – XVI w. (C. Bovillus), a później w. XVII i XVIII.

W 1983 został prorektorem KUL i pełnił tę funkcję do 1989. W 1993 uzyskał tytuł naukowy prof., a w 1998 stanowisko prof. zwyczajnego.

Najważniejsze prace Cz.: *Jana ze Trzciany (Arundinensis) „De natura ac dignitate hominis”* (Textus et Studia Historiam Theologiae in Polonia Excultae Spectantia 2 (1974) z. 2, 123–317); *Filozofia polska do końca XVIII wieku* (w: *Wkład Polaków do kultury świata*, Lb 1976, 161–175); *Byt i nieskończoność w filozofii N. Malebranche’a. Dowód na istnienie Boga z prostego oglądu* (RF 39–40 (1991–1992) z. 1, 255–270, 41 (1993), z. 1, 103–124); *Humanizm i scholastyka. Studia z dziejów kultury filozoficznej Polsce w XVI i XVII wieku* (Lb 1992); *Rola „cogito” w filozofii N. Malebranche’a* (Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej 38 (1993), 129–137); *Renesansowe koncepcje godności człowieka* (w: *Zagadnienie godności człowieka*, Lb 1994, 63–101); *Zagadnienie punktu wyjścia w filozofii N. Malebranche’a* (RF 42 (1994) z. 1, 53–79); *Lubelska szkoła filozoficzna na tle sytuacji filozofii w powojennej Polsce* (RF 45 (1997) z. 1, 166–190); *Badania nad dziejami filozofii a*

historyzm (RF 52 (2004) z. 2, 97–109); *Metafizyki nowożytne a metafizyka klasyczna. Od Kartezjusza do Kanta* (w: *Metafizyka w filozofii*, Lb 2004, 239–271).

DZIEDZINY BADAŃ. W 1992 ukazała się praca Cz. z zakresu dziejów pol. filozofii pt. *Humanizm i scholastyka*. Tytuły trzech części książki ukazują dziedziny zainteresowań autora. Część zatytułowana *Hannibal Rosseli i renesansowy hermetyzm* stanowi rozwinięcie badań podjętych w pracy doktorskiej. Część pt. *Jana z Trzciany koncepcja godności człowieka* jest studium opartym głównie na analizie rpsów XVI-wiecznego pol. humanisty, autora *De natura ac hominis dignitate*. Ostatnia część nosi tytuł *Filozofia scholastyczna* i zawiera nowe w stosunku do habilitacji studia nad pol. scholastyką drugiej poł. XVI w. i XVII w. To studium, wraz z kilkoma artykułami Cz. na temat dziejów pol. filozofii XVIII w. i dziejów renesansowych koncepcji godności człowieka, pozwala zaliczyć Cz. do grona znawców pol. filozofii od XVI do XVIII w. (głównie w nurcie ortodoksyjnym).

Drugim obszarem specjalizacji naukowej Cz. była historia nowożytnego racjonalizmu. Najważniejszy jest cykl artykułów o filozofii N. Malebranche’a, ukazujących się w latach 1991–1994.

KONCEPCJA HISTORII FILOZOFII. W koncepcji historii filozofii, Cz. nawiązywał do Swieżawskiego i Gilsona. Wprowadził do ich koncepcji własne modyfikacje: do głównych dyscyplin filozofii, których dzieje bada historyk filozofii, zaliczał obok metafizyki i dyscyplin z nią związanych – zwł. antropologii filozoficznej – epistemologię traktowaną jako dyscyplina autonomiczna wobec metafizyki. Szerzej rozumiał metafizykę, jako wszelkie filozoficzne badanie rzeczywistości uznawanej za niezależną od podmiotu. Z tego m.in. powodu, inaczej niż Gilson, oceniał dzieje filozofii nowożytnej. Nie były dla niego okresem upadku filozofii rozumianej jako egzystencjalna teoria bytu, ale czasem poszukiwania przez filozofów nowych dróg w świetle wyzwań pochodzących z rozwijającej się nauki, której ustalenia wydawały się przeczyć przekonaniom uznawanym za istotne dla religii.

W ramach historii filozofii Cz. wyróżniał badania w zakresie historii literatury filozoficznej, historii doktryn filozoficznych, historii kultury filozoficznej i filozoficznej historii filozofii. Pierwsze 2 rodzaje badań uważał za podstawę do uprawiania pozostałych. Choć z większą ostrożnością niż

Gilson i Swieżawski, podchodził do idei filozoficznej historii filozofii, nie przestawał na uprawianiu historii kultury filozoficznej. Historyk filozofii – wg Cz. – powinien zmierzać do ukazania historii zasadniczo niezmiennych problemów filozoficznych. Odnosząc się do popularnych na przełomie XX i XXI w. koncepcji relatywistycznych, przeczących jedności i tożsamości problemów, retorycznie pytał: „W jaki sposób możemy prowadzić – nawet fikcyjny – dialog z filozofami żyjącymi w dalszej lub bliższej przeszłości oraz mieć poczucie wyższości w stosunku do nich, jeżeli wykluczona zostaje tożsamość problemów filozoficznych, jeżeli uwarunkowania historyczne (poza filozoficzne) każdorazowo określają sposób rozumienia problemów uznawanych w owym czasie za filozoficzne?” (*Badania nad dziejami filozofii a historyzm*, 102). Podkreślał, że dzieła filozofów nie są wyłącznie zbiorem pozaczasowych idei i argumentów, ale twierdził, że nie powinno nas to prowadzić do uznania relatywistycznej koncepcji prawdy. Aby jej uniknąć, wystarczy zastosować rozróżnienie między poznaniem aspektowym i adekwatnym (pełnym): „Uadekwatnienie poznania winno stanowić swoistą »ideę regulatywną« badań filozoficznych i historycznofilozoficznych. Historyk filozofii winien także nabyć świadomości, że dzieła filozofów należy interpretować wciąż na nowo, a żadne nowe ich odczytanie nie jest ostateczne – jest odczytaniem z jednego z możliwych punktów widzenia” (tamże, 108). Chociaż nie można wyzwolić się z aspektowości poznania i nie można sformułować uniwersalnych praw dziejowych rządzących myśleniem filozoficznym, „to jednak potrafimy odkryć pewne tendencje rozwojowe i regularności. Wymaga to od historyków filozofii ustalenia coraz to bardziej precyzyjnych kategorii interpretacyjnych” (tamże).

POSTĘP W FILOZOFII. Postęp w historii filozofii nie polega tylko na przyroście czysto historycznej wiedzy źródłowej, ale także na zastosowaniu do badań coraz lepszych kategorii interpretacyjnych. Cz. starał się wykazać, że np. dziejów metafizyki w nowożytności nie można właściwie zrozumieć, jeśli potraktuje się ją jako dzieje esencjalizacji i ontologizacji metafizyki bądź jako dzieje tzw. metafizyki obecności. Aby uchwycić przemiany nowożytnej metafizyki, należy ją prześledzić z perspektywy co najmniej pięciu sporów: 1) fundacjonizm – antyfundacjonizm; 2) obiektywizm – subiektywizm; 3) realizm – idealizm; 4) pluralizm – monizm; 5) naturalizm – antynaturalizm. Badania

takie pokazują, zdaniem Cz., że tradycyjne oskarżenia o idealizm, subiektywizm czy esencjalizm kierowane pod adresem Kartezjusza, nie mają wystarczających podstaw. Nie ma też podstaw – wg Cz. – twierdzenie, że logiczny rozwój kartezjanizmu prowadzi z konieczności do sceptycyzmu D. Hume’a czy wykluczenia przez I. Kanta metafizyki z dyskursu teoretycznego: „Nie sędzę (wbrew Gilsonowi), aby istniała jakaś logiczna konieczność w rozwoju myśli filozoficznej. Jeżeli spojrzymy na dzieje filozofii europejskiej z odpowiednio odległej perspektywy, to możemy dostrzec, że po wielkich nurtach myśli fundacjonistycznej (maksymalistycznej), następowały nurty antyfundacjonistyczne (minimalistyczne), podważające możliwość uzyskania przez umysł ludzki wiedzy pewnej. Innymi słowy, po metafizycznej fazie myśli filozoficznej następuje faza myśli krytycznej. Napięcia między tymi fazami leżą u podstaw dynamizmu kultury europejskiej” (*Metafizyki nowożytne a metafizyka klasyczna*, 269–270).

Z czasem Cz. coraz śmieiej przechodził z pozycji historyka filozofii inspirowanego maksymalistycznymi koncepcjami Gilsona i Swieżawskiego, na nieco ostrożniejsze pozycje, zbliżone do tych, jakie głosił np. F. Coplestona.

P. Gutowski, *Jan Cz. (1939–2007)*, Principia. Ekspres Filozoficzny 41 (2007), 75–76; *Z dziejów filozoficznej refleksji nad człowiekiem. Księga pamiątkowa ku czci profesora Jana Cz. (1939–2007)*, Lb 2007 (zawiera m.in.: P. Gutowski, *Profesor Jan Cz. – uczony, nauczyciel, człowiek*, 7–16; *Bibliografia prac Jana Cz.*, oprac. P. Kaszkowiak, 17–22).

Piotr Gutowski